

UZAYIN ASKERİLEŞTİRİLMESİNİ İÇİNE ALAN “BARIŞÇIL KULLANIM” KAVRAMI, UZAYIN SİLAHLANDIRILMASINA DA YOL AÇAR MI?*

*Johannes M. WOLFF***

*Çev. Yrd. Doç. Dr. Yasin POYRAZ****

Gökcisimlerine yolculuğu canlandıran birçok kültüre ait mitolojilerin de ortaya koyduğu gibi, göklere ulaşma ve yıldızları keşfetme arzusu, insanoğunun düşünceğinde her zaman var olagelmiştir. İnsanlık, çok uzun zamandan bu yana, bu mitleri nasıl gerçeğe dönüştüreceğinin arayışı içindedir. Yörüngedeki gezegenlerin hareketleri konusunda Johann Kepler’in kanunları veya yerçekimi üzerine Isaac Newton’un çalışmaları gibi, 17. Yüzyılın bilimsel keşifleri, uzayda yolculuğun teknik altyapısının hazırlanmasında belirleyici rol oynamış ve bugün hala değerlerini kaybetmemiştir.

Uzay, uzay çağının hemen başlangıcından itibaren, barışçıl amaçlarla kullanıma yönelik tüm çağrılara rağmen askerileştirilmiştir. Bu makalede, “barışçıl kullanım” kavramının ışığında, atmosfer-ötesi uzay konusundaki tartışmaları genel çizgileriyle ele alıp; temel uzlaşı ve andlaşmaları sunarak,

* Forum du Désarmement, No: 1 (2003), s. 5-13. “Les « utilisations pacifiques » de l’espace ont permis sa militarisation, doivent-elles pour autant conduire à son armement?” özgün adıyla yayımlanan makale, Fransızca metin esas alınarak tamamen çevrilmiştir. Forum du Désarmement & Disarmament Forum, Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Araştırmaları Enstitüsü (United Nations Institute for Disarmament Research-UNIDIR) tarafından, Fransızca ve İngilizce olarak tamamı iki ayrı dilde ve yılda dört kez yayımlanan bir dergidir. Makalenin İngilizce versiyonu için bkz. Wolff, Johannes M., “'Peaceful uses' of outer space has permitted its militarization-does it also mean its weaponizations?”, Disarmament Forum, No: 1 (2003), s. 5-13.

** European Institute / London School of Economics and Political Science (İngiltere).

*** Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Öğretim Üyesi.

çeşitli askeri ve sivil projeler yanında bu projeler ile uzayın askerileştirilmesi ve silahlandırılması arasındaki bağ üzerinde duracağız.

Tarihsel Gelişim

Modern uzay çağı, 20. Yüzyılda, güdümlü ve güdümlü olmayan füzelere ilişkin teknolojik ilerlemelerle birlikte başlamıştır. Hermann Oberth ve Walter Homann gibi araştırmacıların çalışmalarından yararlanan Almanya, II. Dünya Savaşı sırasında dikkate değer gelişmeler göstermiştir. Hükümetin önemli ölçüde destek vermesi, V-2 füzesinin hayata geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Son derece pahalı bu program, askeri açıdan sınırlı bir yarar sağlamaktaydı. Bununla birlikte V-2 füzesi, uzaya gidebilen ilk füze sayılabilir.

V-2 projesine katılan Alman bilim adamlarının çoğu, ilk uzay füze programının kaynağını oluşturacak çalışmalarını, II. Dünya Savaşından sonra ABD’de sürdürdüler. Benzer şekilde Sovyetler Birliği de, savaş sonrası V-2 füzesinin teknolojisine sahip olmuştur. Uzay keşifleri alanında, savaştan hemen sonra, çok hızlı gelişmeler sağlanamamıştır. ABD, ekonomisini rayına oturtmak ve Avrupa’ya yardım etmekle meşgul olmuş; hava kuvvetlerinin, gittikçe artan Sovyet tehdidine karşı koymak için yeterli olduğunu düşünmüştür. Bu şartlarda, Sovyetler için uzun menzilli füzelere sahip olmak, Amerikalıların hava üstünlüğüne karşı koymak için bir zorunluluk haline gelmiştir¹.

Sovyetler Birliği ile soğuk savaşa giren ABD, temelde hava fotoğraflarına dayanan teknik araçlar ile bilgiler toplama kapasitesini, etkin bir biçimde kullanmıştır. Bu dönemde bilgiler, genel olarak yüksek irtifada seyreden uçaklarla elde ediliyordu. Engelleyiciler ve uçaksavar füzelere konusunda Sovyetlerin sahip olduğu güç, gözetim faaliyetini tehlikeye düşürecek boyutlarda olduğundan; bu durum, özellikle keşif uydularına duyulan ilgiyi artırmıştır. Bu dönemde ABD, uyuyla elde edilen bilgilerin yasallığını korumak için politik ve diplomatik stratejiler yürütüyordu. İşte böyle bir ortamda, uydu uçuşlarının hukuka uygunluğu sorunu gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliğinin ilk insan yapımı uydu olan Sputnik’i 1957’de fırlatması ile sorun, çok acil bir nitelik kazanmıştır.

¹ Glenn Reynolds, 1987, “Structuring Development in Outer Space: Problems of How and Why”, *Law & Policy in International Business*, vol. 19, n° 4333, s. 4.

Sputnik, uzayı keşfetme rüyasını gerçeğe çevirmiştir. Bu olaydan dört yıl sonra Youri Gagarine, uzaydan yeryüzünü gören ilk insan olacaktır. Sputnik'in fırlatılması, uzay keşfinin ve aynı zamanda uzayın askerileştirilmesi üzerine yapılacak tartışmaların başlangıç noktasını oluşturuyordu.

ABD ve Sovyetler Birliği tarafından uzaya uydu taşıyan füzeler üzerine çalışmalar devam ederken; uzay yolculuğunun diğer hukuki boyutları üzerine incelemeler yapılmaya başlanmıştır. Politikacılar, diplomatlar ve bilim adamları, uzay hukuku ve özellikle uzay hukukunun izin verdiği veya vermediği faaliyetler üzerinde durdular.

Gagarin'in uçuşuyla, insanoğlu için uzay yolculuğu mümkün hale gelmiştir. On yıldan daha kısa bir süre sonra insan, ay toprağına ayak basmıştır. O günden bu yana dokuz uzay istasyonu kurulmuş ve farklı devletlerin astronotları bu istasyonlarda görevlendirilmiştir. İçerisinde onaltı farklı ulusun yer alacağı yeni uzay istasyonu, inşa edilme yolundadır. Bugün, Amerikan Uzay Füzesi ve Rus Soyuz Füzesi gibi yerleşik uzay gemileri, yeryüzü ile Dünya yörüngesi arasında düzenli olarak uçuşlar gerçekleştirmektedir.

Esas olarak uzay, uzay keşifleri ve bilimsel araştırmalar dışında, uydular aracılığıyla elde edilenler çerçevesinde kullanılmıştır. Uydu endüstrisi, bugün ticari uzay faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Birbiri arkasına gönderilen uydular böylece, Dünya üzerinde iki farklı nokta arasındaki iletişimi kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda uzay, çok önemli askeri bir araç haline gelmiştir. Bugün uydular, askeri güçlerin gözleri, kulakları ve sinir sistemine karşılık gelmektedir. Bir uzay devletinin sahip olduğu uyduların yok edilmesinin askeri varlığını ciddi şekilde tehlikeye düşürecek olması, uyduların kazandığı önemi göstermektedir.

Uzay faaliyetlerinin bir düzene bağlanmasındaki temel güçlük, faaliyetle ilgili uygulama amaçlarının çift yönlü olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle bu durum, uzay aracı fırlatıcıları için olduğu kadar; askeri alanda kullanılan balistik füzeler için de geçerlidir. Uyduların sivil ve askeri amaçlarla kullanımını ayırt etmenin güç olduğu belirtilmelidir. Özellikle bu belirlemeyi, gözetleme ve iletişim uydularında olduğu kadar; çok sayıda sivil amaçlı uygulamaları bulunan ve aynı zamanda hassas silahlara kılavuzluk etmeye yarayan, GPS gibi sistemler bakımından da yapmak mümkündür.

“Barışçıl Amaçlarla Kullanım”

Başlangıçta, uluslararası topluluk ve özellikle uzay faaliyetinde bulunan devletler, barışçıl amaçlarla uzayın korunması gerektiği üzerinde ısrarla durmuştur. Sputnik’in fırlatılmasından önce, Ocak 1957’de, ABD adına Büyükelçi John Lodge, uzaya ilişkin gelecekteki yeniliklerin, münhasıran barışçıl ve bilimsel amaçlara ilişkin olacağını ümit ettiğini bildirmiştir². Hatta Lodge, BM Genel Kurulunda yapmış olduğu bir konuşmasında uydu ve füze denemelerinin, bir uluslararası kontrole tabi tutulmasını önermiştir (on yıl önce de aynı şeyi, nükleer teknoloji konusunda Baruch Planı öngörmekteydi).

Atmosfer-ötesi uzayın, münhasıran barışçıl ve bilimsel amaçlarla ve insanlık yararına³ kullanımını garanti etmek için, alınan farklı önlemler arasında dört batılı güç (ABD, Fransa, İngiltere, Kanada) tarafından, BM Örgütünün Silahsızlanma Komisyonuna sunulan ve uzaya fırlatılan araçların münhasıran barışçıl ve bilimsel amaçlar için kullanımını güvence altına alacak bir denetim sistemi kurulması yönündeki tekliften söz etmek gerekir. Genel Kurul tarafından kabul edilen 1148 (XII) sayılı karar, uzay konusunu ilk ele alan ve “münhasıran barışçıl amaçlarla” ifadelerine ilk olarak yer veren bir karar olma özelliği göstermektedir⁴.

BM Genel Kurulunun 1958’deki 13. Toplantısı, atmosfer-ötesi uzayın barışçıl kullanımını sorununun tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Burada “barışçıl” kelimesi, “askeri” kelimesinin karşıtı olarak kullanılmaktaydı. İsveç, “askeri amaçlı tüm kullanımlara karşı atmosfer-ötesi uzayın korunması”⁵ için üye devletlere bir çağrıda bulunmuş ve Sovyetler Birliği, uzayın askeri amaçlarla kullanımının yasaklanması amacıyla bir öneri sunmuştur. Genel Kurul, atmosfer-ötesi uzayın “münhasıran barışçıl amaçlarla kullanımı”nı,

2 P. Jessup / H. Taubenfeld, 1959, Controls for Outer Space and the Antarctic Analogy, New York, Columbia University Press, s. 252.

3 Ibid.

4 14 Kasım 1957 tarih ve 1148 (XII) sayılı Genel Kurul Kararı.

5 M.S. McDougal / H.S. Lasswell / I.A. Vlasic, 1963, Law and Public Order in Space, New Haven, Yale University Press, s. 395.

bütün insanlığın “ortak yararı” olarak tanıyan 1348 (XIII) sayılı kararı kabul etmiştir⁶.

1348 (XIII) sayılı karar, atmosfer-ötesi uzayın barışçıl kullanımını için özel bir komite kurmuştur. 1959’da bu Komitenin Alt Hukuk Komitesi, BM Andlaşmasının ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün yeryüzü ile sınırlandırılmamış olduğunu ve dünya devletlerinin esasen, atmosfer-ötesi uzayın herkes tarafından, mevcut ve gelecekte ortaya çıkacak uluslararası hukuk kurallarına ve andlaşmalara uygun olarak, eşit şartlarda serbestçe keşfedilebileceğini ve kullanılabileceğini öngören bir rapor yayımlamıştır⁷.

Uzayın ilk keşfedildiği yıllar içinde, Youri Gagarin’in tarihi uçuşundan sonra ve Neil Armstrong’un Ay üzerindeki ilk adımlarından önce, Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Sözleşme (veya kısaca Uzay Sözleşmesi) imzalanmıştır. 1967 yılında yürürlüğe giren Uzay Sözleşmesi, uzayda her tür silah denemelerini, askeri manevralar yapılmasını ve uzayda üsler kurulmasını yasakladığı gibi, kitle imha silahlarının (nükleer silahlar da dahil) yerleştirilmesini de yasaklamıştır.

Bununla birlikte Uzay Sözleşmesi, uzayda seyreden füzelerin yok edilmesi için, nükleer silahların uzaydan transit geçişi ve yeryüzünden uzaya nükleer silahların fırlatılmasını (Balistik Füze ve Füzesavar Sistemlerinin Sınırlandırılması Hakkında Andlaşma veya 1972 ABM Andlaşmasından* önce, Amerikan ve Sovyet füzesavar savunma sistemlerinden bazıları bunu mümkün kılmaktadır) düzenleme konusu yapmamıştır. Uzay Sözleşmesi, ne geleneksel silahların, ne de diğer silahların (uydulara karşı silahlar gibi) yayılmasını kapsamına dahil etmiştir.

Uzay konusunda güncel hukuki çerçeve, diğer bazı unsurlar içermektedir. 1963’te yürürlüğe giren Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Andlaşması, atmosferde ve atmosfer-ötesi uzayda nükleer patlamaları ve denemeleri yasaklamıştır. Astronotların Kurtarılmasına İlişkin Andlaşma 1968’de imzalanmıştır. 1976’da yürürlüğe giren Atmosfer-ötesi Uzaya Fırıla-

⁶ Bkz. < http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/gares/html/gares_13_1348b.html >.

⁷ Atmosfer-ötesi Uzayın Barışçıl Kullanımı Özel Komitesi Raporu: 14 Temmuz 1959 tarih ve A/4141 sayılı Genel Kurul Belgesi.

* ABM Andlaşması [Anti-Ballistic Missile Treaty]

tilan Araçların Tescili Hakkında Sözleşme, 1972 Uzay Araçları Tarafından Verilen Zararlardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkındaki Sözleşmeyi tamamlamıştır. Ay ve Diğer Gök cisimleri Üzerinde Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Sözleşme, Aralık 1979’da imzalanmış ve beş yıl sonra yürürlüğe girmiştir⁸.

1985’te Silahsızlanma Konferansıyla oluşturulan Uzayda Silahlanmanın Yayılmasını Önlemeye İlişkin Özel Komite, atmosfer-ötesi uzay ile ilgili sorunları ele almak için kurulan ikinci bir organdır. Uzayda silahlanmanın yayılmasının önlenmesi, Silahsızlanma Konferansı Çalışma Programı üzerinde bir uzlaşa sağlanmasını engelleyen sorunlardan biridir.

“Barışçıl Amaçlarla Kullanım”ın Kavramsal Belirsizliği

Atmosfer-ötesi uzaya ilişkin ilk anlaşmalar ve bildirimler, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımının ortak bir amaç olduğu izlenimini bırakabilir. ABD ve Sovyetler Birliği, uzayın yalnızca barışçıl amaçlara hizmet edeceğini açıklamış olmalarına rağmen, giderek artan oranda, askeri amaçlarla kullanılacak uydular üzerine çaba gösterdiler (ve daha sonra fırlattılar). 1955’ten bu yana ABD hava kuvvetlerinin, keşif uydularının geliştirilmesi amacıyla ihaleler düzenlemesi, uzay programlarının daha başlangıçta, sivil ve bilimsel değil; askeri saik ve icaplarla geliştirildiğini açıkça göstermektedir⁹.

Uzayın barışçıl amaçlarla kullanımı söz konusu olduğunda ortaya çıkan bu çelişkiler, imzalanan değişik anlaşmalarda, “barışçıl” ve “atmosfer-ötesi uzay” terimleri için açık ve kesin tanımlarının olmamasından ileri gelmektedir. Kavramsal olarak belirsiz tanımlamalar farklı şekilde yorumlanarak, olağan durumlarda barışçıl olduğu düşünülemeyecek belirli faaliyetlere girişilmiştir.

Bazı devletler “barışçıl” (pacifiques) kavramını, “askeri olmayan” değil; daha çok “saldırı içermeyen” anlamına gelecek şekilde yorumlamıştır¹⁰.

⁸ Bu anlaşmaların metinlerine bir bütün olarak internette ulaşmak mümkündür; < <http://www.iasl.mcgill.ca/spacelaw> >.

⁹ Herbert F. York, 1986, “Nuclear Deterrence and the Military Uses of Space”, içinde: F. A. Long / D. Hafner / J. Boutwell (editörler), Weapons in Space, New York, W. W. Norton.

¹⁰ McDougal vd., Law and Public Order, No: 5, s. 397-399; Ivan Vlasic, “The Legal Aspects of Peaceful and Non-Peaceful Uses of Outer Space”, içinde: B. Jasani (editör),

Böylece, “tehdide başvurulması veya kuvvet kullanılması”nı yasaklayan BM Andlaşması m. 2/4’ün izin verdiği şekilde; saldırgan olmadığı sürece askeri kullanımlar mümkün ve yasal görülmekte ve bu şekilde algılanmaya devam edilmektedir¹¹. Örneğin Uzay Sözleşmesi; keşif, gözetleme, erken uyarı veya iletişim uyduları ile uzayın “pasif askeri kullanımları”na imkan tanımaktadır¹². Aynı şekilde Uzay Sözleşmesi, askeri personelin uzayda bilimsel araştırmalar yapmasına da izin vermektedir.

Uzaya ilişkin olarak, meşru müdafaa hakkını düzenleyen BM Andlaşmasınının 51. maddesine müracaat edilebilir. Bazıları uzayın caydırıcılık ve savunma amacıyla kullanılmasının, barışın yararına olduğunu ve bu kullanımın ancak saldırı faaliyetlerine hizmet etmesi halinde, barışçıl amaçlarla kullanım ilkesine aykırı olacağını iddia edebilirler¹³. Ne var ki, “saldırı ile savunma, aktif olarak kullanılan silahlar ile pasif biçimde elde tutulan silahlar ve saldırganlık ile meşru savunma arasındaki ayırım gitgide belirsizleşmektedir”¹⁴.

Belirgin bir tanımın olmayışı, potansiyel bir sorun olarak çok önceden tespit edilmiştir. 1967’de BM Örgütü Genel Sekreteri, Uzay Sözleşmesinin kabulü ile ilgili memnuniyetini açıkladıktan sonra şunu belirtmiştir: “Uzayda askeri faaliyetler için kapı hala kapanmış değildir. Uzay faaliyetlerinin, silahlanmanın yayılmasının bir parçasını oluşturması durumu ve insanoğlunun genel ve eksiksiz bir silahsızlanma anlaşmasına ulaşmaya kadar bu durumu göz önünde tutma zorunluluğu, temel bir güçlük olarak karşımızda durmaktadır”¹⁵.

Silahlanmanın önlenmesine ilişkin diğer andlaşmalar barışçıl kavramını tanımlıyorlar. Bu durumu, Latin Amerika ve Karayiplerde Nükleer Silahların

1991, Peaceful and Non-Peaceful Uses of Space-Problems of Definition for the Prevention of an Arms Race, Genève, UNIDIR, s. 38.

11 Vlastic, *ibid.*, s. 40.

12 Jozef Goldblat, 1994, Arms Control: A Guide to Negotiations and Agreements, Oslo, PRIO, s. 119-123.

13 Carl Cristol, 1962, The International Law of Outer Space, Naval War College International Law Studies Series, vol. 55, s. 271.

14 R. Crane, 1962, “Soviet attitude towards International Space Law”, American Journal of International Law, vol. 56, No: 3, s. 702.

15 19 Aralık 1966 tarih ve A/PV. 1499 sayılı Genel Kurul Resmi Belgesi, s. 16.

Yasaklanmasına İlişkin Andlaşmada (Tlatelolco Andlaşması) ve Bakteriolojik (Biyolojik) veya Zehirli Silahların Bulundurulması, Üretilmesi, Stoklanması ve İmhasına İlişkin Sözleşmede (Biyolojik Silahlara İlişkin Sözleşme) özellikle görmek mümkündür.

1959 Antarktika Andlaşması, “barışçıl” kavramı üzerinde yorum yapılmasına imkan tanıyan bir metne sahiptir. Bu Sözleşmede şu düzenlemeye yer verilmiştir: “Antarktika’da yalnızca barışçıl faaliyetlere izin verilmiştir. Bu kapsamda bulunmayan üsler yerleştirilmesi, istihkamlar kurulması, nükleer denemelerin her türü gibi hareketler yapılmasına benzer askeri nitelikli tüm önlemler yasaklanmıştır”. Bu belge, Antarktika’nın askersizleştirilmesinin başlıca unsurudur.

Atmosfer-ötesi uzayın barışçıl kullanımından sürekli söz etmemize rağmen; bu durum günümüzde gerçek bir sorun olmaktan çok, tanımlamayla ilgili bir sorundur. Uzayda yürütülen faaliyetler, savunma silahlarına bağlı olduğu veya askeri operasyonların desteklenmesine hizmet ettiği için, günümüzde uluslararası uzay rejimini, mutlak anlamıyla barışçıl nitelikte görmek mümkün değildir. Uzaya ilişkin bilgi edinme, gözetleme ve uzay yolculuğuna ilişkin düzenlemelerin güce bağlı olması gibi; uzayın silahlandırılması durumu da belirgin bir biçimde oluşmuş ve yaygınlaşmıştır. Uzayın gerçekten barışçıl amaçlarla korunması için geriye dönüş mümkün değildir. Bununla birlikte, silahların uzaya yerleştirilmesinin yasaklanması ile yayılma, saldırı ve savunma faaliyetlerinin engellenmesi için uzay faaliyetlerinin düzenlenmesinde belki çok geç kalınmış değildir¹⁶.

Uzayın Sınırları

Hava uzayı (burada bazı faaliyetlere izin verilmiştir) ile atmosfer-ötesi uzay (burada aynı faaliyetler yasaklanmıştır) arasındaki sınırın açıkça belirlenmesi; eğer bu belirleme, yasaklanan faaliyetler ile izin verilen faaliyetleri ayırt etmemize imkan tanıyacaksa, temel bir öneme sahip olacaktır. “Barışçıl kullanım” kavramı gibi hava uzayı ve atmosfer-ötesi uzay arasındaki ayırım, çeşitli yorumlara yol açmaktadır.

Bu ayırımda somut ölçütlere başvurulursa, 110 km.’den daha az bir yükseklikte ve 85-100 km. yüksekliğin üzerinde bir yörünge oluşturmak nere-

¹⁶ Rebecca Johson, 2001, “Multilateral Approaches to Preventing the Weaponization of Space”, Disarmament Diplomacy, No: 56 (Avril).

deyse imkansızdır; çünkü aerodinamik kaldırma gücü hemem hemen bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı uçaklar, 100 km. yüksekliğin üzerinde uçabilmekte; bazı uydular ve diğer bazı uzay araçları ise, 110 km. yüksekliğin altında yörüngeye sahip olabilmektedir.

Uzay Sözleşmesi, atmosfer-ötesi uzayın münhasıran barışçıl amaçlarla kullanılması zorunluluğunu getirmekle birlikte; askeri kullanımların muhafaza edilmiş olmasına karşın bu alanın sınırlarını belirlememiştir (hava uzayı ile atmosfer-ötesi uzay arasındaki ayırımı). Uzay Sözleşmesi, “atmosfer-ötesi uzay” kavramının kullanımıyla uyum içerisinde bulunduğundan önemli bir katkı sağlamıştır. Sözleşme atmosfer-ötesi uzay alanından, başka bir ifadeye yer vermeksizin ve çoğu zaman Ay ve diğer gök cisimlerini kapsayacak şekilde söz ediyor¹⁷. Bu konuyla ilgili ileri sürülen görüşler, çok belirgin değildir. Tanımlama sorunu kapsamında, Atmosfer-ötesi Uzayın Barışçıl Kullanımı Komitesi ve Hukuki ve Bilimsel Alt Komitelerin 1959’dan bu yana sürekli gündeminde bulunmasına rağmen, atmosfer-ötesi uzayın sınırlandırılmasıyla ilgili hiçbir somut sonuç elde edilememiştir. Aynı şekilde bu sorun, uluslararası hukuk ve uzay hukuku uzmanları arasında önemli tartışmalara yol açmakla birlikte, üzerinde kayda değer bir uzlaşma henüz sağlanabilmiş değildir.

Silahlar, yerleştirildikleri yer veya yöneldikleri hedeflere göre sınıflandırılabilir. Bazı silahlar uzaya, havaya veya karaya yerleştirilebilir. Bu silahlar, uzaydaki havadaki veya karadaki hedeflere yönelebilirler. Uzay faaliyetleri ile ilgili ortaya çıkacak tartışmaların tümü için, hava uzayını (ki burada bazı silahların kullanımına yine izin verilebilir) atmosfer-ötesi uzaydan (ki burada bazı silahların kullanılması yasaklanacaktır) ayırmak gerekir. Ortak bir tanımlama, uzayın askerileştirilmesine yol açan belirsizliğin ortadan kalkmasını sağlayacak ve belki bir gün, silahların uzaya yerleştirilmesine yol açacaktır.

Atmosfer-ötesi Uzayın Önemi

Uzay çağının ilk otuz yılı boyunca uzayın askeri kullanımı, genel olarak, iletişim ve keşif konusuna yoğunlaşmıştır. Birçok uzman, bu faaliyetlerin olumlu ve tüm dünya ile ilgili sorunlar bakımından denge sağlayıcı bir etkiye

¹⁷ Ogunsola O. Ogunbanwo, 1975, *International Law and Outer Space Activities*, The Hague, Martinus Nijhoff, s. 31.

sahip olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Bununla birlikte karşı güçlerin, bu çerçevede uzayı kullanmalarını engellemek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 1950'li yılların sonunda ABD, o dönemdeki farklı projelere giriştikten sonra 1960 ve 1970'li yıllar boyunca, tıpkı Sovyetler Birliği gibi, uzaya hakim olmanın yollarını araştırmıştır. Atmosfer-ötesi uzayın askeri alan bakımından ilk kayda değer kullanım örnekleri, 1980'li yıllar boyunca ortaya çıkmıştır¹⁸.

Aynı zamanda uzayın askeri olmayan kullanımında da bir patlama olmuştur. 1996'da tüm dünyada 77 milyar Amerikan Dolarına ulaşan cirosu ve 800.000'den fazla personeliyle uzay endüstrisi, küresel ekonomik faaliyetlerin önemli itici güçlerinden birisi haline gelmiştir. Askeri olmayan uzay faaliyetleri; bilişim, elektronik ve iletişim araçları ve altyapısının düzenlenmesi gibi ileri teknolojiyi gerektiren bazı büyük ekonomik alanları beslemektedir. Günümüzde iletişim, ulaşım, yol/rota belirleme, meteoroloji ve günlük hayatımızın önemli birçok diğer alanındaki faaliyetler için uydulara gereksinim vardır. Askeri olmayan alanlarda kullanım imkanının zayıflaması ve bu alanlardaki kullanıma yöneltilen eleştiriler, bu teknolojileri kullanan her devlet bakımından yıkıcı sonuçlar doğuracağından; bu durum, uzayın silahlandırılmasını haklı çıkarmak için ileri sürülen sebeplerden birisini oluşturmaktadır.

Kuramsal açıdan hava, deniz veya toprak parçası kadar, atmosfer-ötesi uzay da askeri amaçlar için kullanılabilir. Atmosfer-ötesi uzay, bir düşmana karşı saldırmak, ihtiyaç duyulan donanımlara kaynaklık etmek, (üstün konumuyla) gözetlemede bir kolaylık sağlamak veya hızlı hareket etmeyi kolaylaştırmak için temel bir öneme sahiptir. Günümüzde uzayın askeri kullanımını, genel olarak üç tür uydudan yararlanmaya bağlıdır. Bunlar gözetleme, iletişim ve acil uyarı uydularıdır. Gözetleme uyduları, yüksek çözünürlü görüntüler elde edebilme, iletişimi denetleyebilme özelliği yanında; ulaşım, meteoroloji, hedeflerin tayini, silahlı birliklerin yer değiştirmesi vb. konularda bilgi sağlayabilmektedir. İletişim uyduları, gerçek değeri hesaplanamayacak ölçüde, uzaktaki birlikleri askeri komuta bakımından denetlemeye ve düşmanın eylemleri veya bir savaş manevrası üzerine tam zamanında bilgi edinmeye imkan tanır. Acil uyarı uyduları, füzelerin ateşlenmesi gibi olası askeri faaliyetleri belirlemek için düşman topraklarını gözetleyebilmekte;

¹⁸ G. Reynolds / R. Merges, 1987, "Structuring Development in Outer Space: Problems of How and Why", *Law & Policy in International Business*, vol. 19, No: 433, s. 22.

böyle bir durum için çok değerli bulunan birkaç dakika içerisinde, karşılık verilmesini mümkün kılmaktadır.

Uydulara Karşı Silahlar ve Füzesavar Savunma Sistemleri

Uydular ve uydular aracılığıyla yapılan faaliyetler, sahip olunan gücü katlayarak çoğaltan bir etkiye sahiptir. Bu durum, geleneksel güçlerle yürütülen eylemlerin uyuyla desteklenmesiyle elde edilecek askeri yararın, yapılan eylemlerin değerini artırmasına işaret etmektedir. Yeryüzündeki hedefleri vuracak özellikteki uyduların varlığı hala varsayımsal düzeyde kalmakla birlikte; uydular bir gün kara savaşlarını köklü bir şekilde değiştirecek etkiye sahiptir. Ne var ki, uzayın geleceği düşünüldüğünde; uydulara karşı silahlar ve yörüngelerinin uzaydaki uçuşunu kapsayan aşamasında kıtalararası balistik füzeleri engelleme yeteneği bulunan silahlar (balistik füzesavar sistemleri olarak da adlandırılır), endişe doğuran temel sebeplerdendir. Gerçekten de bu silahlar, bir gelişim içerisinde ve uzayın silahsızlandırılmasında başarı şansını azaltmaktadır.

Uydulara karşı saldırı amaçlı silah sistemlerinin oluşturulmasına bağlı savaş tehlikesi, atmosfer-ötesi uzaya kadar yayılmaktadır. Uydulara karşı bir saldırı sistemi, yeryüzünde kurulmuş veya uyuyla taşınıyor olabilir. Uydulara karşı yeryüzünde kurulacak olan iki tür silah vardır: Füzeler ve yüksek enerjili çalışan lazerli silahlar. Uydulara karşı uzay kaynaklı saldırı sistemleri, uyduların silah gibi kullanılması yanında; geleneksel patlayıcıların ve uyduların bordasında lazerlerin veya nükleer başlıklı silahların kullanılmasını da kapsar. Uydulara karşı kullanılan silahlar sorunu, sistemlerin çift yönlü olması sebebiyle özel bir güçlük göstermektedir. “Balistik füzeleri yerleştirme imkanı bulunan bir devlet, aynı zamanda uydulara karşı sistem kurma ve uzaya fırlatma faaliyetinde de bulunabilir. Aslında kullanılan teknoloji aynıdır”¹⁹.

Atmosfer-ötesi uzayın silahlandırılması konusundaki kimi kaygılar, temelde ABD'nin mevcut füzesavar savunma projelerinden kaynaklanmaktadır. Kaygıların, Sınırlı Saldırlara Karşı Global Korunma Sistemi* gibi projelerin yer aldığı 1990'lı yıllarda gözden geçirilmiş ve 1980'li yıllarda tasar-

¹⁹ Rebecca Johnson, 2003, “Missile Defence and the Weaponization of Space”, ISIS Policy Paper on Ballistic Missile Defence, No: 11, s. 3.

* GPALS [Global Protection Against Limited Strikes]

lanmış Stratejik Savunma Girişimiyle başlangıçta ortaya çıktığı söylenebilir. Birleşik Devletler Uzay İdaresinin 1997’de yayımladığı *Vizyon 2020*²⁰ başlıklı bir belgede, iki anahtar kavrama yer verilmiştir: Bunlardan ilki “uzayda egemen olma kapasitesi”dir; ikincisi ise, “uzaydan [yeryüzüne], [yeryüzünden] uzaya ve uzay içerisinde belirgin güç kullanımı”dır.

O dönemde; Clinton Hükümeti ve askeri birimler, bu belgede ileri sürülen görüşlerin varsayımsal bir senaryo olduğunu açıkladılar. Bununla birlikte Başkan Bush 2000 yılında, Donald H. Rumsfeld’den, Amerikan uzay faaliyetlerine ilişkin projeleri hazırlamakla görevli bir komisyona başkanlık etmesini istemiştir. 2001 Haziranında, ABD’nin güvenliği açısından uzay faaliyetlerinin düzenlenmesini ve yönetimini geliştirmekle görevli komisyon (daha çok Uzay Komisyonu olarak anılmaktadır), *Vizyon 2020*’ye göre çok daha iddialı bir rapor yayımlamıştır²¹. Bugün, bu yeni raporun tavsiyelerine uyulmaktadır. Özellikle kaza ile veya yetkililerce onay verilmemiş saldırılarda balistik füzelerin ve hukuk tanımaz devletlerin tehdidine karşı ABD, ülkesini korumak amacıyla, bir füzesavar savunma sistemi kurma çabası içerisine girmiştir.

Füzesavar savunma sistemleri bakımından Birleşik Devletler Ajansının yerleştirme projeleri ve faaliyetleri, yalnızca ABD’nin değil; aynı zamanda dost ve müttefiklerinin ülkelerini de korumayı amaçlayan bir sistemin yararını ısrarla belirtmek amacıyla, şartlara göre “gelişip dönüştüğü” ve “ulusal nitelikte bulunmadığı” ifade edilen bir füzesavar savunma anlayışına dayanmaktadır. Buna karşılık, ilk unsurların yerleştirilmesinden sonra, 2004 ve 2005’te bu oluşum, denemelere ve farklı teknolojilerdeki başarılarla bağlı olarak “gelişip-dönüşecek”tir. Bu [dinamik özellik taşıyan] durumda, öngörülen sistemin, uzayın silahlandırılmasının unsurlarını kapsadığı kesin olarak söylenemez. Buna karşılık, aksi de iddia edilemez.

Siyasi nitelikteki bu ve diğer birçok Amerikan belgesine göre, uzaydaki askeri güçler, ABD’nin milli güvenliğinin ve askeri stratejisinin temel taşı-

20 United States Space Command, Vision for 2020, Şubat 1997, < <http://www.fas.org/spp/military/docops/usspac/visbook.pdf> >.

21 Report of the Commission to Assess United States National Security Space Management and Organization, Washington DC (Public Law 106-65), 11 Ocak 2001, < <http://www.space.gov/docs/fullreport.pdf> >.

dır. ABD'nin açık ve görünen amacı, uzay konusunda mutlak üstünlük sağlamaktır.

Bir balistik füzesavar sistemi, hedefleri tespit eden, keşif yapan, izleyen ve imha eden sistemlere dayanmaktadır. Geçmişte bu faaliyetler, özellikle karada bulunan tarayıcı radarlarla ve nükleer güçle donatılmış engelleyiciler ile gerçekleştiriliyordu. ABD, oldukça zayıf olan bu sistemlerin olumsuz yönlerini kısmen gidermek için, bu eski sistemleri "saf dışı" bırakarak, balistik füzesavar savunma sistemlerini iyileştirmeye ihtiyaç duymuştur. Bununla birlikte, uzay gözetleme sistemleri ve bunların yönetimi ile uzay araçlarının kontrolü bakımından yer unsurlarının, kara istasyonları ve uzay gözetleme ağlarında olduğu gibi, saldırı tehlikesiyle karşı karşıya olan yer elemanlarına bağlı olduğunu unutmamak gerekir²².

ABD'nin ABM Andlaşmasından 2002'de çekilmesinden bu yana, kitle imha silahları dışında kalan silahların uzayda denenmesi veya yayılması, hiçbir hukuki araçla yasaklanmış değildir²³. Bununla birlikte ABD'nin, uzay engelleyicileri gibi bazı füzesavar savunma unsurlarına başvurması, bazı uluslararası andlaşmalardan çekilmesi ya da andlaşmaların değiştirilmesini sağlaması gerekecektir. Nitekim ABD, ABM Andlaşmasından 2002 yılında çekilerek, uzaya silahlar yerleştirme olasılığını zayıflatacak engelleri ortadan kaldırma niyetini açıkça ortaya koymuştur.

Çeşitli balistik füzesavar savunma projeleri, uzayın askerileştirilmesi ve silahlandırılmasında farklı sonuçlar doğurmaktadır. Mevcut Amerikan, Rus ve İsrail (Arrow 2) sistemleri, iletişim ve taramaya (hedef bulmaya) ilişkin uzay aygıtlarını içermekle birlikte; hiçbir uzay silahını barındırmamaktadır. Bununla birlikte, karada bulunan veya havada kullanılan (sözü edilen kinetik yıkım ve lazer araçlarıdır) bazı engelleyiciler, füzesavar kapasiteye sahiptir. Engelleyicilerin uzayda yayılması, atmosfer-ötesi uzayın açık bir şekilde silahlandırılmasını doğuracaktır. Buna karşılık günümüz uluslararası hukuku, iki tür uzay silahının kullanılmasını yasaklamamaktadır: Kinetik enerjili

22 Bhupendra Jasani, 1982, *A New Dimension of the Arms Race*, Londres, Taylor & Frances ve SIPRI, s. 76.

23 Jonathan Dean, 2002, "Defenses in Space: Treaty Issues", içinde James Clay Moltz (editör), *Future Security in Space: Commercial, Military, and Arms Control Trade-Offs*, Center for Nonproliferation Studies and Mountbatten Centre for International Studies, s. 4.

silahlar ve güdümlü enerjili silahlar. Kinetik enerjili silahların özelliği, çok hızlı bir çarpmaya bağlı tahrip gücüne sahip olmasıdır. Bunların etkisi, kimyasal patlayıcıların kullanılmasıyla daha da artırılabilir. Güdümlü enerjili silahlar ise, hedefi tamamen yok etmek için bir enerji topu olarak, ışık hızıyla hedefleri üzerine yönelirler²⁴.

Uzayda nükleer olmayan silahlarla ilgili hiçbir uluslararası düzenlemenin bulunmaması, füzesavar savunma sistemleri ile atmosfer-ötesi uzay arasındaki mevcut ilişki bakımından, silahlandırmanın önlenmesi yükümlülüğünü daha da karmaşık hale getirmektedir.

Silahlandırmanın Önlenmesi Çabaları

Yeni teknolojilerin kullanılması ve denenmesi ABD'ni uzayın silahlandırılmasına yöneltmiştir. Füzesavar savunma sistemlerinde olduğu gibi uydulara karşı kullanımlarda yararlanılabilen teknolojinin uygulanması, hızla yaygınlaşması ve füzelere sahip olan devletlerin sayısının artması, silahlandırmanın önlenmesi bakımından geniş sınırlandırmalar ve teknik ayrımlar üzerine kurulu bir düzenin oluşmasına neden olacaktır. Böyle bir düzen, çok sayıda teknolojiye ve çeşitli programların değişik uygulanabilirlik derecelerine uygun olmalıdır.

Uzaya silah yerleştirilmesine karşı çıkanlar doğal olarak, uydulara karşı kapasitelerin yasaklanmasının, çok acil bir önlem olarak benimsenmesini destekliyorlar²⁵. Bununla birlikte, uydulara karşı teknolojiler ile balistik füzesavar savunma teknolojileri arasında sıkı bir ilişki mevcuttur; bir konuda alınan teknik, politik ve diplomatik kararlar, diğerine de etki eder²⁶. Füzesavar savunma sistemine sahip olmaya çalışan ABD, uydulara karşı kapasitelerin denenmesi ve yaygınlaşması ile balistik füzesavar savunma sistemleri arasındaki ayrımı, daha çok karmaşık hale getirmektedir. Bu çok sıkı ilişki ve söz konusu füzesavar savunma sistemine ilişkin ABD'nin ısrarı nedeniyle bazıları, uydulara karşı kullanılan silahlara bir yasak getirilmesinin, bugün gündem dışı kalabileceğinden endişe etmektedir. Uzay silahları sorunu ele

24 Bhupendra Jasani, 1987, "Emerging Technologies", Disarmament, vol. X, No: 2.

25 Rebecca Johnson, 2001, op. cit.

26 "Anti-satellite weapons, countermeasures, and arms control", US Congress Office of Technology Assessment report OTA-ISC-281, Eylül 1985, içinde R. Johnson, 2001, op. cit.

alınırken mümkün olduğu ölçüde eksiksiz hareket edilmelidir²⁷; çünkü, silahları yasaklamak; bir kez ortaya çıktıktan sonra yok etmek veya denetlemekten çok daha kolaydır²⁸.

Sonuç

Ne yazık ki, yapılan görkemli anlaşmalara rağmen tüm dünya, barışçıl amaçlar için atmosfer-ötesi uzayı korumayı başaramamıştır. Uzay keşfinin başlangıcından bu yana, uzayın askerileştirilmesi, bir oldu bittiye [fait accompli] dayanmaktadır. Şimdiye kadar uzay araçları, yalnızca bazı devletlerin güçlerini artırmaya hizmet etmiştir; fakat şimdi, hep birlikte uzayın silahlandırılmasıyla karşı karşıya geliyoruz. Uzun zaman imkansız gibi gözüken göklerin ötesine geçmeyi başarmakla birlikte; maalesef, uzayın askerileştirilmesini engellemek için çok az şey yaptığımızı söylemek gerekir. Hala böylesi bir fırsata sahipken, uzaya silah yerleştirilmesinin önüne geçmek görevimiz olmalıdır.

²⁷ Rebecca Johnson, 2001, op. cit.

²⁸ Amerika Birleşik Devletleri, Arms Control and Disarmament Agency, 1982, Arms Control and Disarmament Agreements, Washington, DC, ACDA, s. 19.